

УДК 376-056.36-053.6

DOI 10.32626/2413-2578.2021-18.19-32

О.М. Вержиховська

verzhykhovska@kpnpu.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-9342-0896

Ю.В. Галецька

yuliyagala@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-8096-3242

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ЗНАНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Відомості про авторів: **Вержиховська Олена**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема розвитку, навчання та виховання дітей різного віку з порушеннями інтелекту, психолого-педагогічні основи корекції інтелектуальних порушень засобами виховної роботи у цієї нозології дітей. E-mail: verzhykhovska@kpnpu.edu.ua. **Галецька Юлія**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: особливості організації навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. E-mail: yuliyagala@ukr.net.

Contact : **Verzhihovska Olena**, PhD of pedagogical, associate professor of the department of psycho-medical-pedagogical foundations of correctional work in Kamynets-Podilsky National Ivan Ogienko University, Kamynets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: the problem of development, education and upbringing of children of different age with intellectual disabilities, psychological and pedagogical bases of correction of intellectual disabilities by means of educational work in this nosology of children. **Haletska Yuliya**, Ph.D., senior lecturer of speech therapy and special techniques department Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: feature the organization of educational and correctional-developing work with children with intellectual disabilities.

Відомості про наявність друківаних статей: 1. **Verzhikhovska O.** (2019). Psychological and pedagogical support of moral education in junior handicapped children/ Edulearn19 / 11th International Conference on Education and New Learning Technologies. Palma, Spain July 1-3, 2019 (Web of Science); 2. **Вержиховська О.** Особливості емоційного стимулювання дітей із порушеннями інтелекту / Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 41. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. – 532 с.- С.61-69; 3. **Verzhikhovska O.** Practice and innovations of inclusive education at school Larysa V.Kozibroda, Oksana P. Kruhlyk, Larysa S. Zhuravlova, Svitlana V.Chupakhina, Olena M. Verzhikhovska. International Journal of Higher Education, Vol. 9, No. 7 (Special Issue), 2020. P176-187 (SCOPUS). 4. **Галецька Ю.** Стан успішності учнів за умови використання технічних засобів навчання на уроках географії в допоміжній школі / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред.. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип. III. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. С. 20-27. 5. **Галецька Ю.** До питання використання міжпредметних зв'язків на уроках географії у спеціальному загальноосвітньому навчальному закладі для розумово відсталих дітей / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП. «Медобори-2006», 2016. – Вип. 7. В 2-х томах. – Т.2. – С. 32-40.

Вержиховська О., Галецька Ю. **Формування природничих знань у молодших школярів з порушеннями інтелекту.** В статті проаналізовано особливості формування природничих уявлень та понять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Проведено дослідження рівня сформованості природничих знань у молодших школярів, а саме, рівня розуміння учнями з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком природничих понять та уявлень. У третини дітей з інтелектуальними порушеннями виявлено середній рівень сформованості природничих знань (діти називали та аналізували деякі ознаки або частини об'єктів, а допущені помилки виправляли за різними рівнями допомоги. У більшості школярів спостерігається низький рівень сформованості природничих знань (вони допускали й не виправляли грубі помилки щодо позначення понять або об'єктів, навіть після допомоги дорослого).

Нами розроблено етапи формування в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку природничих знань: мотиваційна та текстова підготовка до засвоєння природничих уявлень та понять; організація чуттєвого пізнання ознак, властивостей предметів або явищ, формування уявлень про них або актуалізацію раніше сформованих уявлень; організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак; забезпечення узагальнення, вербалізації суті об'єкта, позначення його відповідним терміном; введення сформованого поняття в систему природничих понять.

Ключові слова: молодші школярі, діти з інтелектуальними порушеннями, природничі знання.

Вержиховская Е., Галецкая Ю. Формирование естественных знаний у младших школьников с нарушениями интеллекта. В статье проанализированы особенности формирования естественных представлений и понятий у младших школьников с нарушениями интеллектуального развития. Проведено исследование уровня сформированности естественных знаний у младших школьников, а именно уровня понимания учащимися с интеллектуальными нарушениями и типичным развитием естественных понятий и представлений. У трети детей с интеллектуальными нарушениями обнаружен средний уровень сформированности естественных знаний (дети называли и анализировали некоторые признаки или части объектов, а допущенные ошибки исправлялись по разным уровням помощи. У большинства школьников наблюдается низкий уровень сформированности естественных знаний (они допускали и не исправляли ошибки по обозначению понятий или объектов, даже после помощи взрослого) Нами разработаны этапы формирования у учащихся с нарушениями интеллектуального развития естественных знаний: мотивационная и текстовая подготовка к усвоению естественных представлений и понятий, организация чувственного познания признаков, свойств предметов или явлений, формирование представлений о них или актуализацию ранее сложившихся представлений, организация умственной деятельности, направленной на выделение существенных признаков, обеспечение обобщения, вербаллизации сущности объекта, обозначение его соответствующим термином, введение сформированного понятия в систему естественных понятий.

Ключевые слова: младшие школьники, дети с интеллектуальными нарушениями, естественные знания.

Verzhikhovska O., Haletska Y. Formation of natural knowledge in junior high school students with intellectual disabilities. The article analyzes the peculiarities of the formation of natural ideas and concepts in junior high school students with intellectual disabilities. A study of the level of formation of natural knowledge in junior high school students, namely, the level of understanding of students with intellectual disabilities and the typical development of natural concepts and ideas. One third of children with intellectual disabilities had an average level of natural knowledge (children named and analyzed some features or parts of objects, and mistakes were corrected at different levels of help. Most students have a low level of natural knowledge (they allowed and did not correct gross We have developed stages of formation in students with intellectual disabilities of natural knowledge: motivational and textual preparation for the assimilation of natural ideas and concepts, the organization of sensory cognition of signs, properties of objects or phenomena, the formation ideas about them or the actualization of previously formed ideas, the organization of mental activity aimed at highlighting the essential features, providing generalization, verbalization of the essence of the object, marking it with the appropriate term, introduction of the concept in the system of natural concepts.

Key words: junior schoolchildren, children with intellectual disabilities, natural knowledge.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство в силу глобальних і локальних процесів переживає стрімку трансформацію, яка охопила не лише сфери людського буття, але й взаємозв'язок особистості з природою, що є суттєвим для розвитку адаптаційних та соціалізаційних процесів. Перспективним та актуальним напрямком наукових досліджень є включення дитини в процес спілкування та взаємодії з природою, що потребує розвитку у дітей знань про природу. Особливо важливим є формування природничих уявлень та понять у молодших школярів, які надалі покладаються в основу вивчення курсів природничих дисциплін у школі.

Використання засобів природи дає змогу формувати емоційно-вольову сферу дитини, розвивати усі психічні процеси на основі ознайомлення з довкіллям. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку засоби природи виступають інструментом їх психофізичного розвитку. Саме це дає змогу правильно та системно організовувати навчально-виховну та корекційну роботу з молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники В. Горощенко, Н. Коваль, В. Пакулова, І. Степанков займались вивченням проблеми розвитку уявлень та понять про природу у учнів молодших класів. Вони звертали увагу на те, що у молодших школярів у процесі ознайомлення з об'єктами живої та неживої природи розвиваються пізнавальні психічні процеси [2; 6].

На думку Т. Байбари, О. Біди, О. Вакарути, Л. Нарочної розвиток природничих знань у молодших школярів розвиває у них можливості встановлювати причиново-наслідкові зв'язки та залежності, спостережливість, мовленнєву та мисленнєву діяльність, яка є основою навчальної діяльності [2].

Цикл природничих дисциплін, що викладаються в спеціальній школі, дозволяє розвивати пізнавальні процеси молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. При цьому, дослідники Т. Головіна, Е. Ковальова, зазначають, що уроки з ознайомлення з довкіллям, «Я досліджую світ», «Природознавство» мають корекційне значення щодо психофізичного розвитку молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

З. Апацька, Л. Стожок займаючись вивченням методичних питань з природознавства, зазначали на тому, що правильна та систематична організація навчально-виховного процесу з формування природничих уявлень та понять є результативною та ефективною щодо розвитку системи природничих знань, умінь і навичок, збагачення соціального досвіду, розвитку усіх психічних пізнавальних процесів у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку [3; 5].

На думку вищезазначених дослідників, вагомого значення набуває використання розвиваючого навчання на уроках природознавства за умови правильного підбору педагогічного забезпечення даного процесу. Завдяки практичній спрямованості уроків природознавства в спеціальній школі, молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку усвідомлюють навчальний програмований матеріал, що сприяє не лише психофізичному розвитку цієї категорії дітей, але й формуванню системи основних природничих знань.

Мета статті полягає у визначенні теоретико-методологічних та практичних напрямів формування природничих уявлень та понять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Характеристика сутності та історичних основ розвитку природничих знань у молодших школярів з

порушеннями інтелектуального розвитку дало нам змогу зробити висновки про те, що в молодших класах спеціальної школи необхідно дати такий курс природознавства, який би формував в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку знання про природу як єдине ціле; при цьому істотну увагу слід приділяти доступності матеріалу, що вивчається, систематичності та наочності навчання. Провідними методами при навчанні виділяють – бесіду, розповідь, які включають не лише демонстрацію дослідів, але й проведення самими учнями з порушеннями інтелектуального розвитку різних дослідів і спостережень [2].

Центральним в організації навчально-виховного процесу вважають принцип розвитку особистості, який включає відповідну організацію процесу навчання та виховання таким чином, щоб учні з порушеннями інтелектуального розвитку вчилися не тільки думати, а й діяти, якомога більше проявляти самостійність. Отже, предметне навчання вчить дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігати, самостійно досліджувати явища і факти природи. Предметне навчання забезпечує розвиток чуттєвої сфери дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, їх сприймання, уваги, пам'яті мислення, мовлення. При цьому, корекційно-розвивальні можливості природознавства з успіхом реалізуються лише за умови їх практичної спрямованості, використовуючи різноманітні методи та прийоми навчання у взаємозв'язку природознавства з життям.

Практичний аналіз педагогічного забезпечення уроків природознавства дав нам змогу з'ясувати, що використання різноманітних методів навчання на уроках природознавства:

- ✓ веде до засвоєння знань та способів дій, забезпечуючи розвиток учнів;
- ✓ робить навчання максимально доступним і посильним для учнів на основі врахування їх пізнавальних можливостей;
- ✓ забезпечує високий рівень свідомості та міцності засвоєння природничого матеріалу;
- ✓ надає можливість для врахування індивідуальних особливостей учнів, раціонального співвідношення фронтальної та індивідуальної роботи.

У учнів з порушеннями інтелектуального розвитку недостатньо розвинене вміння зв'язно висловлювати свої думки, бідність словника, невміння планувати свою діяльність, у них спостерігаються різні мовленнєві недоліки, що ускладнюють засвоєння знань з

природознавства. Використання на уроках природознавства різноманітних видів роботи поступово допомагає учням подолати ці недоліки.

Дослідження рівня сформованості природничих знань у молодших школярів дав нам змогу побачити рівень розуміння учнями з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком природничих понять та уявлень. Результати дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Розуміння дітьми призначення води, землі, повітря

№ з/п	Група учнів	Кількість обстежених	Рівні розуміння (%)		
			Високий	Середній	Низький
1	Учні з порушенням інтелектуального розвитку	12	-	33,3	66,7
2	Учні з типовим розвитком	12	83,3	16,7	-

Аналіз результатів дослідження показав, що високий рівень сформованості природничих знань був виявлений у 83,3% дітей з типовим розвитком, а саме діти виявили та проаналізували майже всі знання про об'єкти та їх характерні ознаки. Середній рівень виявлено у 33,3% дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, зокрема діти називали та аналізували деякі ознаки або частини об'єктів, а допущені помилки виправляли за різними рівнями допомоги дорослого (діти з типовим розвитком – 16,7%). Низький рівень виявлено лише у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку – 66,7%, а саме вони допускали й не виправляли грубі помилки щодо позначення понять або об'єктів, навіть після допомоги дорослого.

Учні з порушеннями інтелектуального розвитку часто неспроможні практично скористатися попередньо набутим збідненим знанням, що призводить до значного зниження якості уявлень про навколишній світ та їх недосконалість. Для цього необхідно уточнювати уявлення і створювати нові шляхи спеціальної організації предметно-практичного навчання, комплексного використання взаємодії усіх аналізаторів. Таким дітям дуже необхідний безпосередній контакт з об'єктами неживої природи. Вивчення природи через спостереження, екскурсії, виконання практичних дій з

об'єктами на полісенсорній основі допомагає ознайомити дитину з ознаками, які неможливо пояснити за допомогою слова чи ілюстрацій [3].

Дітям усіх груп, які були неспроможні самостійно виконати завдання, надавали необхідний рівень допомоги. Дітям з типовим розвитком достатньо було повторити словесну інструкцію і лише в окремих випадках показати виконання завдання. У групах із дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку найчастіше завдання виконувалися спільно з експериментатором.

Ми зафіксували такі рівні виконання тестових завдань методики [4]:

- самостійне охоче виконання завдання;
- виконання завдання за допомогою дорослого за активної участі дитини;
- неспроможність виконати завдання через відсутність уявлень.

З огляду на те, що багато учнів з порушеннями інтелектуального розвитку були неспроможні виконати завдання, ми передбачили контроль-коректувальний етап дослідження, який спрямований на контроль правильності розгортання орієнтовного й операційного та виконавчого етапів та оцінювання відповідності здобутого результату зі зразком.

Такий підхід до діяльності дітей дав змогу чітко визначити предмет корекції на різних етапах формування уявлень та надавати необхідну допомогу, керувати їхню діяльність.

Кількісний, якісний та рівневий аналіз обсягу і характеру знань про неживу природу у групах дітей із різним інтелектуальним станом дав змогу виявити особливості їхніх уявлень про об'єкти та явища неживої природи.

Таким чином, у значної частини учнів з порушеннями інтелектуального розвитку запас конкретних уявлень та понять про неживу природу недостатній для успішного навчання. Такі уявлення, навіть про знайомі предмети, нечіткі, неповні, неконкретні, інколи спотворені. Уявлення дітей про об'єкти неживої природи часто базуються на одній із суттєвих або несуттєвих ознак, які не завжди правильні та конкретні. Це пояснюється недостатністю процесів пам'яті, сприйняття [3].

Ефективним для формування в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку правильних природничих уявлень є використання порівнянь в процесі роботи з ілюстративною наочністю.

Ілюстративна наочність використовується не тільки для створення в учнів первинних уявлень, а для їх закріплення, систематизації, коригування.

Учням з порушеннями інтелектуального розвитку дуже важко словесно оформляти свої природничі уявлення. Здатність до правильного розпізнання вивчених об'єктів та явищ набагато переважає в них розвиток уміння розповідати про них. Тому при корекції важливо звернути увагу на постійну активізацію мовної діяльності учнів в процесі формування природничих уявлень.

Слухаючи правильно побудовані природничі розповіді – описи корекційного педагога, учні з порушеннями інтелектуального розвитку засвоюють нові слова та терміни, епітети, які відображають особливості природничих об'єктів і явищ, вчать послідовно і яскраво розповідати про природу. Такі емоційні та яскраві мовні засоби в сполученні з наочністю відіграють велику роль у поширенні та збагаченні природничих знань учнів з порушеннями інтелектуального розвитку [5].

Важливим засобом формування в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку чітких і багатих природничих уявлень виявляється правильно організована їх предметно-практична діяльність.

Підвищення корекційної ролі процесу формування природничих уявлень та понять в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку нерозривно пов'язані з практичною направленістю всієї навчальної роботи з природознавства. Під час роботи корекційному педагогу слід часто нагадувати учням з порушеннями інтелектуального розвитку послідовність виконаних операцій, допомагати виконувати ту чи іншу дію. Таке втручання в процес практичної діяльності учнів має певний корекційний зміст, тобто допомагає запобігти неправильним діям, які можуть перейти в помилковий стереотип. Однак використовувати це корекційне зовнішнє втручання слід тільки у випадку дійсної необхідності. Щоб сформувати в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку уміння оформлювати природниче мовлення в мовленні, дуже важливо застосовувати такий прийом, як словесні звіти про виконання практичної роботи [4].

Нами виявлено, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігаються недоліки в протіканні процесу сприйняття дійсності:

- уповільнене сприйняття;
- вузькість сприйняття, тобто сприйняття в даний момент значно менша кількості об'єктів у порівнянні із сприйняттям дітей з

типовим розвитком;

- недостатня вибірковість та диференційованість сприйняття;
- невміння виділити найбільш головне, істотне;
- утруднення в установленні просторових зв'язків між об'єктами, що сприймаються на місцевості [3].

Відсутність запасу конкретно-образних уявлень у учнів з порушеннями інтелектуального розвитку призводить до формального засвоєння знань. Дітям важко уявити предмет або явище, якщо вони не бачили цих об'єктів або їх зображень. Школярі з порушеннями інтелектуального розвитку відрізняються від своїх однолітків з типовим розвитком обмеженим, несистематизованим багажем конкретних уявлень про об'єкти та явища реальної дійсності, зокрема природничого характеру.

В систему формування природничих знань в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку покладено суворе обмеження словесного висловлювання навчального матеріалу вчителем і цілеспрямоване залучення таких педагогічних прийомів та методів, як порівняння натуральних об'єктів з їх рельєфним та схематичним зображенням; виконання учнями різних практичних завдань.

Ефективність організації та управління спостереженням дітей з порушеннями інтелектуального розвитку залежатиме від урахування корекційним педагогом особливостей цієї пізнавальної діяльності та умов її здійснення. Сприймання відбувається на основі опорних знань про предмет або явище, за якими ведеться спостереження. Велике значення для спостережень, особливо систематичних, довготривалих, має вибір об'єктів. Вони мають бути знайомими учням з порушеннями інтелектуального розвитку, цікавими для них, доступними для сприймання.

Зміст висновку, механізм розумової діяльності дітей під час його формування визначається об'єктом і метою спостереження, які розрізняються декількома варіантами: спостереження ведеться за конкретним об'єктом; спостереження ведеться за конкретним об'єктом; спостереження ведеться за групою об'єктів [2].

Ефективним прийомом для організації запам'ятовування образу сприйнятих об'єктів є розфарбовування чорно-білих малюнків у зошиті з природознавства. Також практикується виконання малюнків з пам'яті. Вони виконуються переважно вдома. Результативним прийомом є імітація звуків, рухів предметів і явищ природи. Використання його може відбуватися в ігровій формі: одні учні

зображують, а інші – відгадують. За наслідками спостережень складаються оповідання (розвивається зв'язне мовлення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку). Такі типи завдань спонукають дітей приглядатися, прислуховуватися до природи, бачити ті деталі, на які в інших ситуаціях вони не звертають уваги [6].

Ефективним для формування в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку правильних природничих уявлень є використання порівнянь в процесі роботи з ілюстративною наочністю. Ілюстративна наочність використовується не тільки для створення в учнів первинних уявлень, а для їх закріплення, систематизації, коригування. Великий корекційний зміст мають завдання на складання словесних описів об'єктів і місцевостей після читання карти, оповідання, опису, які супроводжують умовні подорожі по карті.

Важливим засобом формування в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку чітких і багатих природничих уявлень виявляється правильно організована їх предметно-практична діяльність. Таким чином, тільки при єдності використання наочних, словесних та практичних засобів викладання природознавства можна сформувати правильні та чіткі природничі уявлення та поняття, а це – основа для рішення важкої корекційної та освітньої задачі – формування природничих знань [8].

Характерним для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку є те, що вони можуть механічно завчивши будь-яке визначення, точно відтворити його у відповіді на певне запитання вчителя, не розуміючи при цьому змісту того, що приховане у визначенні. Тому слід організовувати спеціальну корекційну роботу при перевірці розуміння змісту матеріалу учнями з порушеннями інтелектуального розвитку, ефективним методом якої виступають різні види однотипових практичних вправ та робіт.

Перш за все необхідно прагнути, щоб в учня з порушеннями інтелектуального розвитку виник конкретний зоровий образ природничого об'єкту, що вивчається, бо запам'ятовування буде носити чисто формальний характер. Досягненню цієї мети служать наочні посібники – репродукції картин, фотокартки, діапозитиви, комп'ютерні ігри та програми. Велику роль відіграє словесна характеристика об'єкту – розповідь вчителя, в якій він виділяє як загальні, так і спеціальні риси даного об'єкту, пояснюючи його значення, пов'язуючи матеріал із сучасністю, інтересами учнів [2].

Нами розроблено етапи формування в учнів з порушеннями

інтелектуального розвитку природничих знань:

- мотиваційна та текстова підготовка до засвоєння природничих уявлень та понять;
- організація чуттєвого пізнання ознак, властивостей предметів або явищ, формування уявлень про них або актуалізацію раніше сформованих уявлень;
- організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак; забезпечення узагальнення, вербалізації суті об'єкта, позначення його відповідним терміном;
- введення сформованого поняття в систему природничих понять.

З метою формування позитивних мотивів навчання з природознавства доцільно систематично використовувати додатковий пізнавальний матеріал, ігри, різноманітну наочність, змагання, незвичні способи постановки й оформлення навчального завдання, художню літературу, засоби мистецтва та комп'ютерні програми та розробки.

У зв'язку із цим на формувальному етапі дослідження ми використовували умови формування природничих уявлень та понять, які адаптували до молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку: організація чуттєвого сприймання ознак, властивостей предметів або явищ, формування уявлень про них чи актуалізація раніше сформованих уявлень; організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак; узагальнення і словесне позначення поняття відповідним терміном; організація закріплення сформованого поняття шляхом репродуктивного відтворення його змісту; організація застосування засвоєного поняття у подібних і нових навчальних ситуаціях .

Для процесу формування уявлень та понять у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку потрібно використовувати наступні узагальнені етапи: чуттєве сприймання ознак, властивостей, зовнішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей об'єкта; усвідомлення суті уявлення та поняття і їх словесне вираження; запам'ятовування змісту уявлень та понять; відтворення змісту уявлень та понять за допомогою пам'яті.

Нами виокремлено такі дидактичні умови формування природничих знань:

- здійснення системно-структурного аналізу змісту природничого матеріалу;

- дотримання поетапності формування природничих уявлень і понять;
- вибір та поєднання різних методів та засобів навчання під час формування природничих знань;
- використання пізнавальних завдань для застосування сформованих знань.

Висновки. Оволодіння природничими знаннями – об'єктивно складний процес для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Це пояснюється особливостями пізнавальної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: недостатньою диференційованістю сприйняття, нечіткістю і бідністю уявлень, пасивністю мислення, інертністю, зниженням направленості на пошук суттєвого в об'єктах та явищах, а також їм доволі часто буває важко систематизувати відомості про об'єкти природи. Учні з порушеннями інтелектуального розвитку засвоюють поняття на низькому та середньому рівні узагальнення, тобто їм важко підбирати чіткі та правильні словесні визначення того чи іншого поняття, не засвоюють принцип такого визначення. Так, навіть засвоївши істотні ознаки якогось природного об'єкта, учень, розповідаючи про нього, називає ці ознаки, але у зв'язку з описовими моментами, поряд з другорядними ознаками. Знання про об'єкти в таких випадках відтворюються на рівні конкретних уявлень, а не узагальнених понять.

Засвоєння природничих знань у учнів з порушеннями інтелектуального розвитку потребує застосування певних прийомів навчальної діяльності, а саме: відтворення опорних знань на основі різних джерел, встановлення зв'язків між сформованими елементами знань і новими; виявлення причинної залежності між ознаками одного і того ж поняття й іншими елементами знань; виявлення логіко-змістових, причинно-наслідкових зв'язків між уявленнями і поняттями; структурування понять; введення опорних понять у нову систему понять; систематизація понять у схемах і таблицях; характеристика об'єктів за певним планом; узагальнення (за його допомогою учні навчаються робити необхідні висновки).

Бібліографія

1. **Бабій М.Ф.** (2003). Нові психологічні напрями організації навчального процесу з природознавства. Луцьк: Вежа. 118.
2. **Байбара Т.М.** (2008). Методика навчання природознавства в початкових класах. К.: Веселка. 334.
3. **Блеч Г.О.** (2007). Педагогічне

забезпечення якості знань розумово відсталих учнів на уроках природознавства у допоміжній школі. *Дефектологія*. № 2, 46–52. 4. **Голуб Н., Голуб В.** (2018). Формування природничих понять у дітей з мовленнєвими порушеннями при вивченні природознавства. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Випуск 2, 48-56. 5. **Лаврикова О.В.** (2007). Методика викладання природознавства в допоміжній школі. Херсон: ПП. Вишемирський. 144. 6. **Луцан Н.І.** (2012). Методика викладання природознавства в початковій школі. Ів.-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В.Стефаника. 204. 7. **Наумчук В.І.** (2003). Завдання з природознавства: 2-4 класи. Тернопіль: Астон. 116. 8. **Рославець Р.М., Орлов С.І.** (2012). Природничі поняття в учнів початкових класів, їх формування та психологічні особливості. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 46, 66–69.

References

1. **Babii M.F.** (2003). Novi psykholohichni napriamy orhanizatsii navchalnoho protsesu z pryrodoznavstva. Lutsk: Vezha. 118. 2. **Baibara T.M.** (2008). Metodyka navchannia pryrodoznavstva v pochatkovykh klasakh. K.: Veselka. 334. 3. **Blech H.O.** (2007). Pedahohichne zabezpechennia yakosti znan rozumovo vidstalykh uchniv na urokakh pryrodoznavstva u dopomizhnii shkoli. *Defektolohiia*. № 2, 46–52. 4. **Holub N., Holub V.** (2018). Formuvannia pryrodnychychk poniat u ditei z movlennievymy porushenniamy pry vyvchenni pryrodoznavstva. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Vypusk 2, 48-56. 5. **Lavrykova O.V.** (2007). Metodyka vykladannia pryrodoznavstva v dopomizhnii shkoli. Kherson: PP. Vyshemyrskyi. 144. 6. **Lutsan N.I.** (2012). Metodyka vykladannia pryrodoznavstva v pochatkovii shkoli. Iv.-Frankivsk: Prykarpatskyi nats. un-t im. V.Stefanyka. 204. 7. **Naumchuk V.I.** (2003). Zavrannia z pryrodoznavstva: 2-4 klasy. Ternopil: Aston. 116. 8. **Roslavets R.M., Orlov S.I.** (2012). Pryrodnychi poniattia v uchniv pochatkovykh klasiv, yikh formuvannia ta psykholohichni osoblyvosti. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Vyp. 46, 66–69.

Авторський внесок

Вержиховська О.М. – 50%,

Галецька Ю.В. – 50%

Received 14.09.2021

Accepted 14.10.2021